

KONFERENCIA O ŠTRUKTÚRE SOCIALISTICKEJ SPOLOČNOSTI

V dňoch 9. až 12. februára 1965 sa v Podhradí pri Ledči nad Sázavou uskutočnilo ďalšie celoštátne sústredenie učiteľov vedeckého komunizmu na vysokých školách.

Svojím obsahom sústredenie zdôraznilo, že účinné plnenie náročných úloh pedagogicko-politického a teoretického pôsobenia učiteľov vedeckého komunizmu si vyžaduje ďalšie rozšírenie možností sústavného, fundovaného skúmania základných problémov rozvoja socialistickej spoločnosti. Medzi tieto problémy, ako to ukázala najmä hrazanská konferencia československých sociológov,¹ patria problémy sociálnej štruktúry socialistickej spoločnosti i teória skupín, tvoriace predmet vedeckého komunizmu aj marxistickej sociológie. Ide o ujasnenie vzťahu oboch disciplín a špeciálne úlohy vedeckého komunizmu.

Sústredenie sa konkrétne zaoberalo:

a) vzťahom vedeckého komunizmu a marxistickej sociológie a vôbec otázkami tzv. sociologizácie vedeckého komunizmu;

b) problematikou a úlohami skúmania sociálnej štruktúry socialistickej spoločnosti vôbec a teóriou sociálnych skupín zvlášť;

c) niektorými špeciálnymi oblasťami sociálnej štruktúry (sociológiou politických vzťahov, sociológiou mládeže, problematikou inteligencie, problematikou rodiny a populačnej politiky).

Zo zahraničných účastníkov treba spomenúť najmä prof. J. Wiatra z Varšavy, ktorý referoval o otázke sociológie politiky. Rokovanie nadviazalo aj na minuloročné sústredenie pracovníkov vedeckého komunizmu v Líšni, kde sa prediskutovala maketa učebnice vedeckého komunizmu (vyšla vo Vydavateľstve politickej literatúry v apríli 1965).

Predmet vedeckého komunizmu

Konferencia sa usilovala organicky sklbiť teoretické hľadisko s hľadiskom pedagogicky akcentovaným dokumentom ÚVKŠČ o prestavbe výučby marxizmu-leninizmu na vysokých školách. Na základe úvodných slov s. Machonina (Ústav marxizmu-leninizmu) a s. Čecha (Ministerstvo školstva a kultúry) sa v pléne aj v sekciiach venovala pozornosť rôznym stránkam prestavby vedeckého komunizmu s prizieraním na hľadisko *profilácie* podľa jednotlivých typov vysokých škôl. Pritom sa kládol dôraz na otázku tzv. sociolo-

¹ K priebehu a výsledkom hrazanskej konferencie pozri kritickohodnotiace zprávy: B. Jungmann, *Konference o sociální struktuře socialistické společnosti*. Filozofický časopis (1964), č. 6, 934–942; M. Petrušek — Zd. Strmiska, *Konference o sociální struktuře socialistické společnosti*. Sociologický časopis (1965), č. 1, 60–69; J. Zvara, *Konferencia o štruktúre spoločnosti*. Otázky marxistickej filozofie (1964), č. 5, 480–484; *Konference o sociální struktuře socialistické společnosti*. Přehled (1964), č. 6, 157–158.

gizácie vedeckého komunizmu, dialektiky jeho vývinu, nutnosti včlenenia všeobecnej sociológie i úsekových sociológií atď.

Zo záverov s. Machonina vyplýva, že vedecký komunizmus sa chápe ešte stále zúžene, len ako propagandisticko-historická disciplína, čo vedie často k umelému postaveniu katedier vedeckého komunizmu na vysokých školách. Vedecký komunizmus vznikol ako teoretická, logická, sociologická disciplína, zahrňujúca tri oblasti javov: a) oblasť triednopolitickej štruktúry kapitalizmu, b) sociálnu štruktúru socialistickej spoločnosti a úlohy jej premeny, c) oblasť triednopolitických a iných vzťahov medzi dvoma sústavami.

Vývoj vedeckého komunizmu ako marxistickej sociologickej disciplíny bol brzdený jednak prílišným historizmom, jednak nesprávnym ponímaním sociológie (predstavami, že je len empirická, že skúma len mikroštruktúru, že sa sústreďuje len na opis statických javov atď.). Pri premene vedeckého komunizmu na sociologickú disciplínu nejde o nejaké móдне prispôbovanie. Výsledkom vývoja vedeckého komunizmu je orientácia na štúdium problematiky sociálnej štruktúry socialistickej spoločnosti ako *bázy pre všeobecnú i odvetvovú sociológiu*. Vedecký komunizmus sa nám potom javí ako učenie o sociálnej štruktúre, ako *marxistická sociológia o formácii*, t. j. o období prechodu k socializmu a komunizmu.

Vedecký komunizmus ako všeobecnejšia sociologická disciplína v teoretickej práci i v pedagogickom procese musí zaujímať *stredné miesto*, je menej všeobecná ako všeobecná sociológia, ale všeobecnejšia ako odvetvové sociológie. Prítom vedecký komunizmus ako sociologická disciplína zahrňuje

1. svoj vlastný aspekt,
2. časť všeobecnej sociológie,
3. špeciálne sociológie podľa zamčrania teoretickej práce, resp. podľa jednotlivých typov vysokých škôl (poľnohospodárstvo, priemysel, kultúra atď.).

Podľa toho napr. na filozofických fakultách by boli popri sebe katedry všeobecnej sociológie a katedry vedeckého komunizmu ako sociologické katedry o formácii. Súdrh Machonin chápe vedecký komunizmus *ako súčasť sociológie i ako moment boja za rozvoj marxistickej sociológie u nás*. Za vážny nedostatok v jeho doterajšej výučbe považuje jednostranné preceňovanie váhy triednopolitických momentov a neprizeranie na celú šírku problematiky výstavby socializmu.

Stanovisko s. Machonina vyvolalo diskusiu, v ktorej bola zdôraznená prospešnosť hlbšej špecifikácie metódy prístupu k vedeckému komunizmu a marxistickej sociológii (s. Kaláb, Strmiska, Formánek, Macků). Cenné boli poznámky s. Formánka, ktorého stanovisko rozvinul s. Kaláb a s. Strmiska, ktorý v otázke klasifikačných kritérií vzájomného vzťahu vedeckého komunizmu a marxistickej sociológie zdôrazňuje aktuálny význam *referenčného systému*.

Súdrh Čech oboznámil účastníkov sústreďenia s výsledkami a aktuálnymi úlohami obsahovej prestavby vedeckého komunizmu. Predstavy o zmysle a hlavných smeroch obsahovej prestavby nie sú často jednoznačné. Vývoj bude závisieť od výsledkov zavádzania tzv. filozofickej propedeutiky na dvanásťročných stredných školách, kde by sa podával súhrn otázok z ekonómie, vedeckého komunizmu, zo základov psychológie, logiky atď. Na vysokých školách na základni výučby všetkých troch súčastí marxizmu-leninizmu by sa v tretích až štvrtých ročníkoch zavádzali voliteľné disciplíny a témy podľa zamerania vysokej školy a v rámci toho aj odvetvové sociológie. (O skúsenostiach jednotlivých typov škôl pravidelne informuje časopis *Přehled*.)

Súduh Machonin doplnil poznámkami o obsahovom i pojmovom vymedzení (otázka štrukturálnych rezov, vzťah, systém—úloha—funkcia) stať *K historickomaterialistickému vymedzeniu pojmu sociálna štruktúra*. Príspevok bol zaradený do pripravovaného zborníka o sociálnej štruktúre, usiluje sa o vytvorenie určitého modelu sociálnej štruktúry a prekonáva dogmatické, dichotomické rozdelenie spoločnosti. Ďalej mal s. Machonin cenné metodické poznámky, ozrejmujúce spätosť komplexnej analýzy sociálnej štruktúry s pedagogicko-teoretickým systémom vedeckého komunizmu. Poukázal na základné hľadiská prístupu západnej sociológie k problematike (pomocou kategórií sociálneho systému, systému kultúry a štruktúry osobnosti, prípadne ďalších z nich odvodených subkategórií).

S diskusiou k materiálu s. Machonina bolo organicky späté neobyčajne podnetné vystúpenia s. Petruska a Strmisku k otázke spoločenských skupín. Súduh Petruska mal v niektorých ohľadoch čiastočne odlišný prístup než s. Machonin. Cenné bolo jeho hlbšie osvetlenie základných sociologicko-filozofických kategórií, ako je napr. celok, systém (subsystém) a štruktúra. Podstatná časť vystúpenia bola venovaná nevyhnutným atribútom sociologickej metódy skúmania — funkcii referenčných systémov, ich výstavbe a vzájomným vzťahom, umožňujúcim pochopiť štruktúru sociálnych skupín na základe určitého všeobecného modelu. Referenčný systém bol definovaný „ako sústava »elementov«, t. j. sústava aspektov skutočnosti, javov alebo procesov, vzhľadom na ktoré sa určitá iná skutočnosť študuje“. Sociologická teória predpokladá obyčajne tieto referenčné systémy: 1. kategória spoločnosti, skupiny a osobnosti, 2. kategória spoločenskej činnosti, 3. vzájomné pôsobenie ľudí (interakcia), 4. kultúra činnosti. Štruktúra skupiny zahrnuje jednak problém statusu (štrukturálny aspekt), jednak problém úlohy (dynamický aspekt). Závažnou teoretickou otázkou, pertraktovanou vo svetovej sociologickej literatúre, je otázka typológie skupín, ako aj samotný mechanizmus genézy, rozvoja a zániku skupiny (vstup, výstup, charakter vzťahov v skupine).

V diskusií k tomuto zaujímavému okruhu otázok vystúpili okrem iných súdruhovia Kaláb (najmä k otázke štruktúry, systému a funkcie), Strmiska a Machonin.

Na vystúpenie s. Petruska nadviazala v referáte na tému *Mládež a jej postavenie v sociálnej štruktúre spoločnosti* s. Cahová (Prírodoved. fakulta USJEP, Brno). Hovorila predovšetkým o otázkach charakteristiky mládeže ako vnútorne diferencovanej sociálnej skupiny, ako aj o otázke postavenia súčasnej generácie mládeže v našej spoločnosti. Skúmanie tejto problematiky, ktorá vyvoláva oprávnený záujem vo výučbe, vyžaduje vyjasnenie niektorých základných kategórií, ako je napr. pojem generácie (nutnosť rozlišovania medzi sociologickým pojmom generácie, generácie v oblasti umeleckej tvorby a pod.). Referentka zdôraznila význam štrukturálnej jednoty objektívnych i subjektívnych faktorov, ktoré určujú (podmieňujú) činnosť i funkcie jednotlivých členov sociálnej skupiny. Z hľadiska správneho chápania postavenia i funkcie vekových sociálnych skupín treba skúmať charakteristické črty skupinového vedomia, osobitnú vrstvu spoločenskej psychológie a vrstvu teoretického vedomia. S touto vrstvou vedomia sa pravidelne stretávame u najvyspelejšej časti mládeže. Ako ukazujú skúsenosti, ani v tejto oblasti spoločenského života sa nemožno obísť bez konkrétnych sociologických prieskumov, aby bolo možné správne charakterizovať zásadné premeny vo vzájomnom vzťahu jednotlivých vekových skupín i spoločnosti ako celku.

Zaujímavá diskusia priniesla ďalšie podnetné námety k otázke teoretických predpokladov skúmania mládeže (s. Strmiska). Treba tu nevyhnutne riešiť otázku skúmania hodnôt, hodnotenia a postojev v sociologickej i sociálnopsychologickej rovine. Účastníci konferencie boli zoznámení s prípravou alebo výsledkami sociologických prieskumov mládeže, včítane vysokoškolskej. Súdružka Dziedzinská (Hradec Králové) hovorila o vý-

sledkoch výskumov mládeže na troch vysokých školách v Severočeskom kraji, ktoré sa robili najmä z hľadiska skúmania časového zataženia študentov, motívov vstupu na vysokú školu, motívov účasti na verejnom živote atď. Súdruh Koudelka (Ped. fakulta PU, Olomouc) hovoril o príprave komplexného výskumu a o pripravovanej konferencii k týmto otázkam.

Inteligencia a spoločnosť

Na aktuálnosť teoretického skúmania spoločenského postavenia a funkcií inteligencie poukázali vystúpenia súdruha Macků (Lek. fak. UJEP, Brno) a doplňujúceho vystúpenia súdruha Valentu (Vyšš. stred. škola). Vychádzajúc zo svojho vystúpenia v Hrazanoch,² zdôvodnil s. Macků nutnosť prístupu k problematike inteligencie z hľadiska dvoch tematických okruhov, a to 1. vývoja vedy a jej sociálnej funkcie, 2. sociálnej skupiny spojenej s vývojom vedy. Pojem „inteligencia“ je neobyčajne zložitý (napr. z hľadiska charakteru jej práce, vyžadovanej miery tvorivosti, určitých mocenských aspektov súvisiacich s charakterom a oblasťou jej činnosti atď.). Súdruh Macků naznačil ako jednu z prístupových ciest k definícii inteligencie túto trichotómiu: a) tvorba hodnôt, b) ich tvorivé šírenie, c) využívanie hodnôt. Toto stanovisko vyvolalo určité polemické námietky aj v diskusií, aj v koreferáte s. Valentu. Koreferent zdôvodnil nutnosť neobyčajne citlivého a pozorného skúmania problematiky inteligencie. Vyšiel zo stručného historického prehľadu koncepcií o inteligencii koncom 19. a začiatkom 20. storočia (po Marxovi názory Kautského, Trockého, Fr. Adlera, prejavy tzv. machajevštiny v Rusku, názory J. V. Stalina), ktoré poukazujú na korene a možnosť prežívania jednostranných nedostatočných pohľadov na problematiku inteligencie. Kľúčovou otázkou je otázka kritérií.³ Treba vziať do úvahy značnú pohyblivosť ďalších klasifikačných kritérií inteligencie, napr. kritérium tvorivej práce, vzdelania, problematičnosti procesu „zblížovania“ tried a vrstiev a pod. Nutnosť docenovať kvalifikovanú a tvorivú prácu ako jeden z určujúcich atribútov spoločenskej činnosti inteligencie je priamo podmienená súčasnými úlohami našej spoločnosti.

Ako cenný príspevok k problematike vedeckého komunizmu a marxistickej sociológie bolo prijaté vystúpenie s. Prokopca (tajomníka Štátnej populačnej komisie) o *aktuálnych problémoch populačnej politiky a vývoja našej rodiny*. Z hľadiska základných tendencií svetového populačného vývinu po druhej svetovej vojne načrtol referent celý rad závažných problémov československého populačného vývinu, ktoré vedú k zamysleniu nad pripravovanými opatreniami. Nadmieru potrebné sociologické prieskumy v tejto oblasti by sa mali uberať smerom seriózneho, vedecky fundovaného skúmania ekonomického, sociálneho a psychologického „zázemia“ dnešnej rodiny. To mal na mysli aj longitudinálny výskum rodiny.⁴

Rokovanie z konferencie bolo obohatené vystúpením dvoch zahraničných hostí, a to prof. Dinu (z univerzity v Bukurešti) a prof. J. Wiatra (z univerzity vo Varšave). Prof. Dinu oboznámil účastníkov so systémom výučby vedeckého komunizmu v Rumunsku a podčiarkol aktuálnosť využitia sociológie v pedagogickej činnosti. Prof. J. Wiatr mal referát na tému *Politika a predmet sociologickej analýzy*. Zdôraznil zákonitosť zmien vo funkcii politiky v predsocialistických formáciách a v období výstavby socializmu. Hovoril o úzkom a širokom vymedzení politiky, súvisiacom s ka-

² Pozri zprávu vo Filozofickom časopise (1964), č. 6, 941.

³ Napríklad otázka vysvetľovania pomeru inteligencie za socializmu k výrobným prostriedkom zaznamenáva rýchle zmeny, špecifická váha tohto kritéria ustupuje do pozadia v súvislosti s prenikavými zmenami triednej a sociálnej štruktúry.

⁴ Výsledky jednej etapy boli publikované v Zprávach štátnej populačnej komisie (1964), č. 6.

tegoriou moci, ako aj o dvoch stránkach teórie odcudzenia. Správne objasnenie vzájomných vzťahov politiky a ostatných sfér spoločenskej činnosti umožňuje spresniť analýzu koreňov kultu osobnosti, otázku alienácie inštitúcií a pod. Z hľadiska klasifikácie vied kladie sa otázka opodstatnenosti vedy o politike. Ide o okruh sociológie, histórie, vedy o štáte a práve, politickej ekonómie a prípadne i teórie medzinárodných vzťahov. Problematická je otázka konštituovania homogénnej politickej vedy (pozri niektoré názory v SSSR, napr. s. Burlackého). Pravda, jednotlivé politické vedy sa navzájom stále zblížujú.

Prof. Wiatr sa vyjadril aj k otázke vedeckého komunizmu. V Poľsku nie je takýto typ predmetov na vysokých školách. Vedecký komunizmus podľa prof. Wiatra môže byť odrazovým mostíkom pre konštituovanie zvláštnej vedy o politike a môže vystupovať aj ako časť všeobecnej sociológie, ako zvláštny „prístup z hľadiska perspektív budovania komunizmu“, ako zvláštny prístup k marxistickej sociológii. Tu by potom nešlo o vedeckú disciplínu, ale o metódu prístupu k javom.

V súlade s mnohými tézami s. Wiatra boli v diskusii (s. Kaláb, Machonin, Strmiska, Mošner a ďalší) vyslovené ďalšie doplňujúce názory k otázke komplexnosti politiky za socializmu, správneho chápania kvalitatívnej odlišnosti jej pôsobenia za socializmu a kládli sa podnetné otázky, na ktoré s. Wiatr v závere besedy odpovedal.

*

Konferencia poukázala na celý rad závažných meritórnych i metodických problémov, najmä ako v optimálnej podobe uplatniť vo výučbe vedeckého komunizmu sociologické hľadiská. Tento vnútorný nevyhnutný proces predpokladá sústavné teoretické rozpracúvanie základných sociologických problémov spolu s realizáciou vedecky podložených projektov sociologických prieskumov.

Otakar Mošner, Juraj Zvara